

5. A. J. P. Taylor, 1963:

"Menneskene vil nødigt tro, at store begivenheder har små årsager. Da verdenskrigen begyndte, var de derfor overbevist om, at den måtte være resultatet af dybtliggende kræfter. Det er svært at få øje på sådanne, når vi undersøger detaljerne. Der bestod intet sted noget bevidst forsæt om at fremkalde krig. Statslederne regnede fejl. De anvendte de midler i form af bluff og trusler, der havde vist sig virksomme ved tidligere lejligheder, men denne gang gik det hele galt. Den afskrækkelsesvirkning, de byggede på, blev ikke til noget; statsmændene blev fanger af deres egne våben."

Opfattelsen af, at udbruddet af Første Verdenskrig skyldtes en krise, der løb løbsk, har utvivlsomt haft stor indflydelse på mange statsmænd og diplomater i det 20. århundrede. I studiet af international politik var udbruddet af krigen et meget vigtigt eksempelmateriale. Den engelske forhandlings- og eftergivenhedspolitik over for Hitler-Tyskland i 1930'erne havde også erfaringerne fra august 1914 som forudsætning.

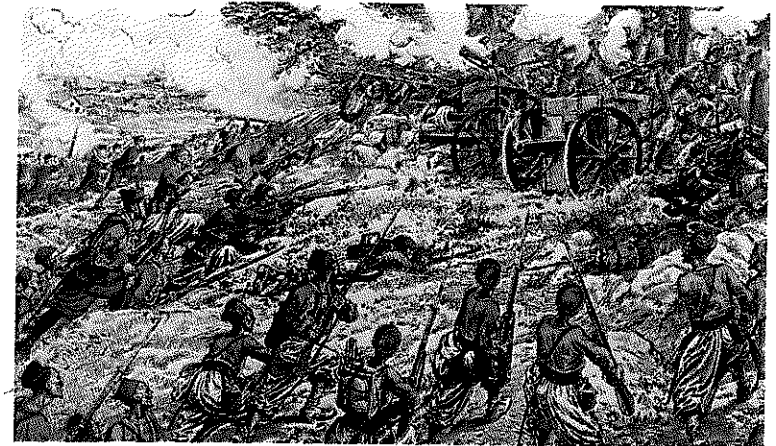
Hvordan blev krigen udkæmpet?

Krigen indledtes i vest med tyskernes angreb på Frankrig gennem Belgien i overensstemmelse med Schlieffen-planen, men det lykkedes dem ikke som planlagt at erobre Paris. Ved floden Marne blev den tyske hær standset af franskmændene – kun 60 km. fra Paris. Derefter blev krigen på vestfronten til en stillingskrig. Fronten kom til at gå ned gennem Frankrig fra kanalkysten til den schweiziske grænse, og den flyttede sig kun beskedent i de fire år, krigen kom til at vare.

På østfronten begyndte krigen med, at russerne gik ind i det tyske Østpreussen. Russernes angreb kom hurtigere end forventet, så tyskerne overførte tropper fra vestfronten til østfronten, og denne svækkelse af den tyske hær i vest var medvirkende til, at Schlieffen-planen slog fejl. Den tyske hær var russerne overlegen, og i en række store slag i 1914 og 1915 trængte tyskerne langt ind i Rusland og tilføjede de russiske styrker kolossale tab. Tyskernes allierede, Østrig-Ungarn, var ikke nær så effektiv militært. Med dem var russerne fuldt ud jævnbyrdige.

Krigen udviklede sig til en udmattelseskrig. Her blev det afgørende, at USA i 1917 trådte ind i krigen på ententens side. Hermed var ententen knusende overlegen med hensyn til industrielle ressourcer og mandskab. Før USAs indtræden i krigen kunne nå at virke, brød Rusland imidlertid sammen. De store russiske tab og den almindelige elendighed som følge af krigen førte til, at befolkningen og de menige

Slaget ved Marne i september 1914. Franske soldater, bl.a. fra kolonierne i Nordafrika, rykker frem mod de tyske stillinger. Gravering af Fernand Besnier 1914.



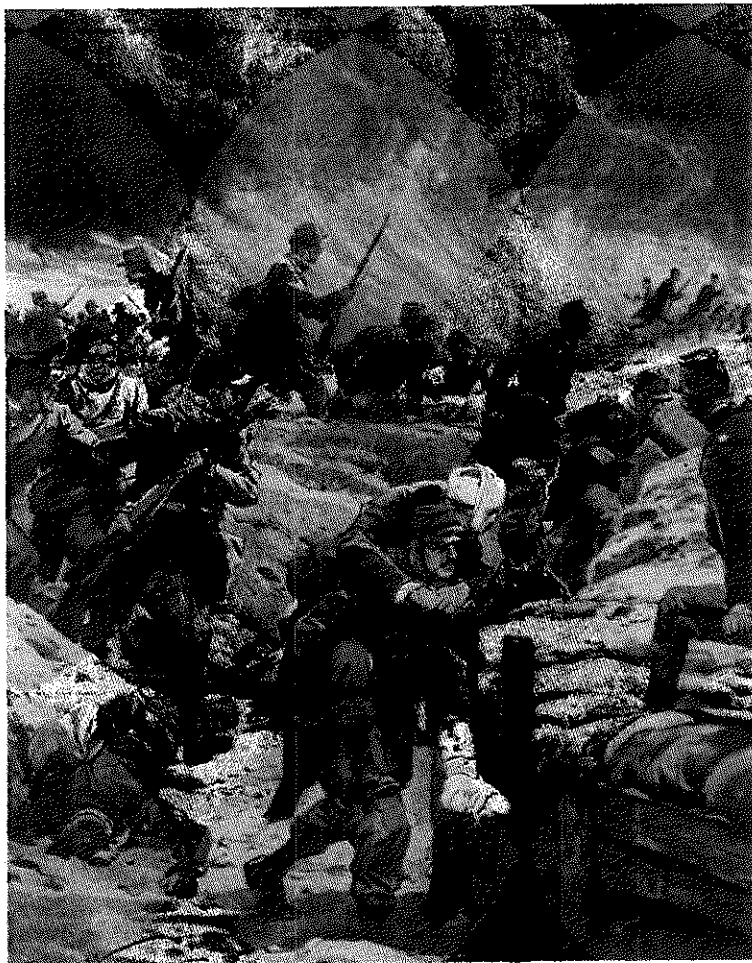
soldater rejste sig mod styret, og i marts 1917 styrtedes zaren. Rusland fortsatte krigen endnu nogle måneder, men i november 1917 tog kommunistpartiet i Rusland magten under ledelse af Lenin, og det nye styre sluttede fred med Tyskland og accepterede store landafståelser.

Fredsslutningen på østfronten gjorde det muligt for tyskerne at holde ud frem til november 1918. På det tidspunkt var det klart, at hæren stod over for et sammenbrud. Tysklands ressourcer var opbrugt, og tyskerne gav op og bad om våbenhvile, men de allierede stillede som betingelse, at den tyske kejser gik af. Først abdicerede den østrig-ungarske kejser og derefter den tyske Wilhelm d. 2. En ny regering underskrev en våbenstilstandsftale på fjendens betingelser.

6. Proklamation fra svømmeklubben i Chemnitz, Tyskland, august 1914:

"Krigen er her! Fjender til alle sider! Dette er i sandhed alvorlige tider. Og alligevel – er det ikke dage, hvor vort bryst svulmer af stolthed, og hjertet slår hastigere? Hvilken begejstring! Hvilken koldblodighed! Hvilken offervilje! Et sådant folk kan ikke besejres. Fra hvert hjerte og hver mund lyder det: "Tyskland frem for alt" (Deutschland über alles), jeg har givet dig mit hjerte og mine hænder". Vil vi holde os tilbage...? Nej. I fredsårene har vi trænet hårdt for at blive dygtige mænd og skabe en sund og stærk ungdom. Det gjorde vi ikke for vores egen skyld, men for fædrelandet. Nu går vore medlemmer ind i en hård kamp. ... Vi er stolte over, at vi kan stille med så mange, der vil kæmpe for hjemmet og armen, for hjemstavnen og familien, de er fædre og sønner, ægtemænd og unge."

Krigen på Vestfronten blev en skyttegravskrig. Koloreret tegning fra 1914.



Patriotismen sejrede

Skal man tro de samtidige beretninger, hilste befolkningerne i de europæiske stormagter krigen med nationalistisk begejstring. I alle de krigsførende lande herskede patriotismen. Også de socialdemokratiske partier, som før krigen havde modarbejdet oprustningen og de nationalistiske strømninger, sluttede op om deres regeringer og stemte for bevillinger til krigen. Før krigen havde de europæiske arbejderpartier lovet hinanden, at de ville stå sammen for at forhindre, at arbejderne i de europæiske lande blev sendt ud på slagmarkerne for at slå hinanden ihjel til glæde for borgerskabet og kapitalisterne.

Da først krigstrømmerne lød, overdøvede de al snak om arbejdernes internationale sammenhold. Unge mænd meldte sig i store flokke frivilligt til krigstjeneste.

Den almindelige forventning var, at krigen ville være overstået på et par måneder. Efter nogle få slag ville det være klart, hvem der havde overtaget, og derefter ville man forhandle sig frem til en fred, der ville afspejle krigens udfald. Det kom til at gå helt anderledes. Første Verdenskrig blev en udmattelseskrig mellem velorganiserede industrialiserede samfund, der hver for sig mobiliserede alle deres ressourcer – menneskelige såvel som tekniske og økonomiske.

Skyttegravskrigen

Krigen på vestfronten blev en skyttegravskrig, som militærstrategerne slet ikke havde forestillet sig. Hærene gravede sig ned i komplicerede skyttegravslinjer med pigtrådsspærringer foran, og mellem linjerne var der ingenmandsland – nogle steder var der kun et par hundrede meter mellem linjerne. Bag disse linjer stod artilleriet. I alle de fire krigsår var det generalernes drøm at gennembryde fjendens linjer. Fremstødene indledtes med voldsom artilleribeskydning af fjendens stillinger, efterfulgt af fodfolkets stormløb frem mod fjendens skyttegrave. Det kostede voldsomme tab, og gevinsten var som oftest meget beskedent.

For fodfolket i skyttegravene var tilværelsen præget af kulde, fugt, snavs, stank og stadige bombardementer. Overlevelseschancerne var små. Hvert eneste angreb var et blodbad. Næde man igennem ingenmandsland, måtte man trænge gennem pigtråden, og hele tiden blev man beskydt af maskingeværerne fra fjendens skyttegrave. Og maskingeværerne var blot et af flere nye, djævelske våben. Naturvidenskab og teknologi blev som aldrig før sat ind i krigens tjeneste. Tyskerne udviklede som de første giftgas, der kunne dræbe eller blinde. Som beskyttelse måtte soldaterne bære gasmasker. Flammekasteren blev konstrueret. Den kunne slynge store mængder brændende væske ind i mandskabshuller og "rense" dem.

Bag fronten stod det gammeldags kavaleri, som ventede på det gennembrud, der aldrig kom. I stedet blev det et spørgsmål om, hvem der længst kunne blive ved at sende nye mængder af ganske unge mænd ind i kampen. Fjenden skulle "forbløde".

To af de vigtigste slag på vestfronten – de månedlange slag ved Somme og Verdun – udkæmpedes sideløbende i 1916. De står som typiske eksempler på krigens meningsløse slagteri. Ved Verdun, som i dag er en fransk national mindepark, gik tyskerne til angreb på de stærke franske fæstningssystemer, der var anlagt

Nye våben

Maskingeværet (fra krigens start)

Giftgas (tysk, 1915)

Tanks (engelske, 1916)

Flyvevåben (fra krigens start)

Ubåde (fra krigens start)

Luftskibe (fra krigens start)

Flammekastere (tyske, 1915)

der. Hensigten var bl.a. at påføre Frankrig så store tab, at Frankrigs mandkabsressourcer blev udtømte. I tre perioder fra februar til august rullede den tyske offensiv frem mod de franske fæstningsanlæg, før de gav op. Fronten var ikke blevet flyttet, men franskmændene havde mistet 380.000 mand – døde, sårede og tilfangetagne. Tyskerne tab var imidlertid kun ca. 20.000 mindre, så forblødningsstrategien var slået fejl. Længere mod nordvest gik britisk-franske styrker til angreb ved Somme i juni. Angrebet indledtes med et ugelangt bombardement fra 1500-2000 kanoner, samlet på et 16 km. bredt frontafsnit. Derefter gik fodfolket til angreb med bajonetter og håndgranater. På angrebets første dag mistede briterne 60.000 soldater. Da offensiven blev opgivet fire en halv måned senere, havde Storbritannien og Frankrig mistet ca. 700.000 mand, tyskerne ca. 600.000. I de to slag var de krigsførendes samlede tab altså på over to millioner.

Til søs: Blokade og u-bådskrig

Der førtes også krig til søs. Her blokerede den britiske flåde Tysklands havne, så de afskar Tyskland fra de forsyninger af råvarer, foderstoffer og fødevarer, som det havde brug for. De store flåder med mægtige, pansrede slagskibe, som der var ofret enorme summer på, stødte kun sammen i ét stort slag, nemlig Jyllandsslaget i 1916, hvor den tyske og den britiske flådes hovedstyrker nærmest ved et tilfælde tørnede sammen i Nordsøen. Briternes tab var dobbelt så store som tyskernes, men tyskernes flåde trak sig tilbage til deres havne og prøvede ikke siden at bryde blokaden.

Tyskerne forsøgte på deres side at afskære briterne fra omverdenen ved hjælp af de nyudviklede undervandsbåde, der sænkede engelske handelsskibe. I 1917 udvidedes denne ubådskrig – den blev "uindskrænket", hvilket vil sige, at de tyske ubåde søgte at sænke ethvert skib på vej til eller fra Storbritannien. Det var dette skridt, der bragte USA ind i krigen på ententens side. Da ubådskrigen kulminerede i foråret 1917, sænkede tyskerne to til tre skibe dagligt, og tyskerne håbede en kort overgang, at de kunne bringe Storbritannien ud i en dyb forsyningskrise – "tage et kvælertag" på fjenden. Da englænderne og amerikanerne organiserede skibene i beskyttede konvojer og blev bedre til at bekæmpe ubådene, vendte billedet. I løbet af året sænkedes halvdelen af de tyske ubåde (178 af 343). Storbritanniens forsyningskrise var overstået. Ubådskrigen var slået fejl.

Storbritanniens blokade af Tyskland opnåede derimod det tilsigtede resultat og bragte sult, underernæring og sygdom til den tyske civilbefolkning. Mod krigens slutning var brødrationen 2 kg. brød om ugen pr. person, suppleret med 50 g. fedt. Voksne fik i gennemsnit 1000 kalorier om dagen. Det ernæringsmæssigt forsvarlige minimum er på 2500 kalorier.

Krigens omkostninger

Krigens omkostninger overgik langt, hvad nogen havde forestillet sig. De militære tab var omkring 8 millioner mand. De civile tab var på ca. 14 millioner. De mange døde blandt civilbefolkningen skyldtes først og fremmest sult og voldsomme sygdomspestidier – hyppigst influenza efterfulgt af lungebetændelse. Hvad tabene betød for lokal-samfundene i Europa, kan man få en forestilling om ved at besøge et fransk landsbytorv eller en fransk landsbykirkegård. Her vil man normalt finde et mindesmærke over landsbyens faldne i Første Verdenskrig. Selv i de mindste sogne er listen lang. I Storbritannien læses navnene på sognets faldne op i kirkerne på "Remembrance Sunday" i november, hvor krigens afslutning markeres. I et middelstort sogn synes en sådan oplæsning ingen ende at ville tage. Den efterfølgende oplæsning af navnene på faldne i Anden Verdenskrig er derimod hurtigere overstået. Det var en generation af unge mænd, der blev revet bort 1914-1918, og millioner af unge kvinder måtte nødtvunget leve en tilværelse som ugifte – eller som enker. Krigens rædsler kom til at stå i en skærende kontrast til den blinde patriotisme, der havde præget befolkningerne i august 1914. Antimilitarismen fik et solidt tag i ikke mindst den franske befolkning. Tilliden til de herskende lag blev voldsomt svækket, først og fremmest i de tabende stater. Revolutionen i Rusland var en konsekvens af krigen. De tre europæiske kejsere måtte alle abdicere, først Nikolaj d. 2. af Rusland i 1917, derefter Tysklands kejser Wilhelm og Østrig-Ungarns kejser Karl i november 1918. Af det russiske zarrige og det østrig-ungarske kejserrige opstod en række mindre østeuropæiske nationalstater.

Danmark og krigen

Danmark var formelt neutral, da krigen brød ud, men reelt lå Danmark under for Tysklands militære interesser. Den dansk-tyske grænse gik lige syd for Kolding, og Tyskland kunne når som helst besætte Danmark. Det var derfor også magtpåliggende for den danske regering at forsikre tyskerne om, at Danmark i intet tilfælde ville tilslutte sig Tysklands fjender.

7. Venstregeringen Niels Neergaards instruks til den danske ambassader i Tyskland, marts 1909:

"Da krigsfaren desværre synes at blive mere og mere truende, ville jeg gerne pointere for Dem regeringens syn på vor stilling. Det eneste, vi efterstræber, er at forblive neutrale. Ikke de mest glimrende løfter kunne under nogen som helst omstændigheder få os til at fravige denne politik. Det værste, der kunne hænde os, var at blive draget ind i krigen som Tysklands modstander."

Da tyskerne i krigens begyndelse krævede, at den danske flåde skulle lægge miner i Store Bælt, så den engelske flåde ikke kunne trænge ind i Østersøen, gjorde Danmark som Tyskland ønskede. Det var ikke så problematisk, som man skulle have troet, for Storbritannien havde ingen forestilling om at forsøge et sådant fremstød. Rent økonomisk havde mange i Danmark store fordele af krigen. Landets neutrale status gjorde det muligt at handle med såvel Storbritannien som Tyskland, og da de to lande hver for sig prøvede at udsulte den anden, var der ubegrænsede afsætningsmuligheder til meget høje priser. Landbrugsvarer var selvfølgelig vores primære eksportvare, og landmændene tjente meget store penge. Også de danske rederier tjente formuer – neutrale skibe var jo af gode grunde efterspurgt i international søfart. De danske søfolk betalte prisen, 700 omkom som følge af torpederinger og minesprængninger.

Vanskelighederne med at skaffe råvarer ramte mange virksomheder med arbejdsløshed til følge. Den danske produktion faldt med 30 % fra 1914 til 1918, og det var især underklassen, der kom til at bære byrden i form af lavere realløn.

Skønt Danmark var velvillig neutral over for Tyskland og tjente store penge på at sælge – ofte underlødige – fødevarer til den tyske hær, håbede man på tysk nederlag. Det kunne nemlig resultere i, at Sønderjylland kunne komme tilbage til Danmark. Denne problemstilling var endnu alvorligere for de dansksindede sønderjyder, der som alle andre borgere i Tyskland blev indkaldt til militærtjeneste og måtte kæmpe mod russere, franskmænd, englændere og amerikanere. 6000 unge sønderjyder faldt i en kamp, som de håbede, deres egen hær ville tabe. På mange sønderjyske kirkegårde finder man monumenter, der mindes de faldne, nogenlunde som på de franske kirkegårde.

Freden: idéer og virkelighed

Første Verdenskrig begyndte som en krig mellem stormagter, der hver for sig forsvarede deres interesser, men efterhånden blev den fra fransk og britisk side opfattet og fremstillet som en kamp mellem demokrati og humanitet på den ene side og diktatur og barbari på den anden. I den britiske krigspropaganda kaldtes tyskerne for "hunner" med henvisning til det barbariske asiatiske rytterfolk, der overfaldt Europa i slutningen af 300-tallet. Den tyske krigsførelse blev fremstillet som særlig grusom og hensynsløs – der henvistes til giftgassen og til sænkning af handelsskibe med uskyldige passagerer om bord. Det blev desuden fremhævet, at hverken Tyskland eller Østrig-Ungarn var rigtigt demokratiske stater som Storbritannien og Frankrig. Deres kejsere havde ikke givet befolkningerne nogen indflydelse på udenrigspolitik eller militærpolitik. I realiteten styrede også den engelske



De dansksindede sønderjyder blev indkaldt til kamp på tysk side. Udsnit fra et postkort fra Flandern hjemsendt 1916 af en sønderjysk marine-soldat.

regering under krigen uden nogen parlamentarisk kontrol, men den kunne dog påberåbe sig at være dannet på grundlag af et flertal i parlamentet. At Rusland, det tredje medlem af ententen, indtil 1917 var et enevældigt kejserrige, så man helt bort fra. Briternes fremstilling af krigen kom til at dominere i USA – det lykkedes blandt andet briterne at kappe det telegrafkabel, der forbandt Tyskland med USA, så nyhedsstrømmen fra Europa kom fra Storbritannien.

Wilson's idéer

Da USA trådte ind i krigen, var det da også den tyske ubådskrigsførelse, der blev brugt som det centrale argument. Den amerikanske præsident Woodrow Wilson retfærdiggjorde den amerikanske krigsdeltagelse med idealistiske synspunkter. Krigen gjaldt høje principper og skulle gøre verden "safe for democracy". I USA betragtede man sig som repræsentant for et mere fremskredent demokrati. Det, der havde skabt katastrofen i Europa, var efter amerikansk opfattelse resterne af den gamle verdens dårligdomme – den nationale opsplittning, undertrykkelse af befolkningerne og gammeldags magtpolitik. Den amerikanske krigsdeltagelse skulle medvirke til at skabe en bedre verden, krigen skulle være "the war to end all wars". Hvis åbenhed, demokrati og respekt for national selvbestemmelse kom til at beherske det gamle Europa, ville fornuften have sejret over de overleverede strukturer, og krige ville kunne undgås. Det var den opfattelse, som præsidenten stod for.

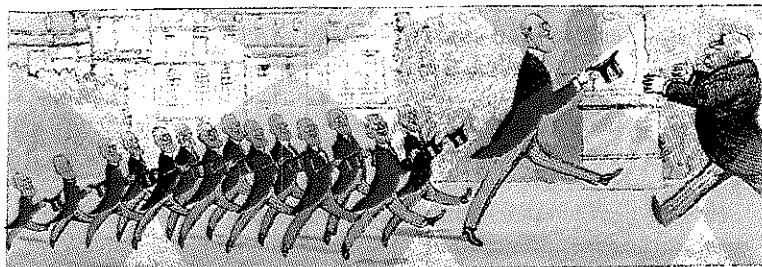
Da kommunisterne tog magten i Rusland i november 1917, offentliggjorde de en række hemmelige aftaler, der var indgået mellem ententens deltagere. Det var aftaler om, hvilke gevinster de enkelte lande skulle have efter sejren. Den slags hemmeligt diplomati, hvor ganske få personer i et lands regering indgik aftaler på hele nationens vegne, opfattede mange – også præsident Wilson – som en af årsagerne til krigen. Hvis befolkningerne havde vidst, hvad der var regeringernes "skjulte dagsordener" og skjulte forpligtelser, ville krigen måske ikke være brudt ud.

I en tale i januar 1918 proklamerede præsident Wilson, at der fremover skulle være tale om "Åbne fredsaftaler, indgået ved åbne forhandlinger, hvorefter der ikke skal være private internationale aftaler, men diplomatiet skal altid foregå åbent og under offentlighedens blik." Præsident Wilsons idealer kom til udtryk i denne tale, hvor han fremsatte de såkaldte 14 punkter, der var hans og USAs forslag til grundlag for en almindelig fred.

Wilson's 14 punkter

1. Afkald på hemmeligt diplomati, hemmelige aftaler
2. Fri sejlads på havene
3. Frihandel så vidt muligt
4. Nedrustning
5. Upartisk afgørelse af fordeling af kolonier
6. Tysk og østrigsk tilbagetrækning fra russisk territorium
7. Genoprettelse af Belgien
8. Alsace-Lorraine afstås til Frankrig
9. Ændring af Italiens grænser efter nationalitetsprincippet
10. Selvstændig udvikling for folkene i Østrig-Ungarn (Senere udvidet til "uafhængighed" for disse folk)
13. Oprettelse af et uafhængigt Polen med adgang til havet
14. Oprettelse af et "Folkernes Forbund" som skulle garantere alle staters uafhængighed og territoriale ukrænkelighed

Wilson og hans 14 punkter – Ved ankomsten og ved afrejsen.
Tegning af Alfred Schmidt. Blæksprutten 1922.



Det centrale var her princippet om folkernes selvbestemmelsesret, altså at grænsedragningerne mellem staterne i Europa så vidt muligt skulle følge grænserne mellem de enkelte nationer. Som en garant for den fremtidige fred skulle der etableres et "Folkernes Forbund", der skulle kunne løse konflikter, dels ved mægling, dels ved om nødvendigt at sætte magt bag ordene.

Ikke forhandlinger, men et diktat

Da Tyskland bad om våbenstilstand i november 1918, var det på grundlag af Wilsons 14 punkter. Det blev imidlertid hurtigt klart, at de gamle europæiske stormagter ikke lagde megen vægt på smukke principper, men førte magtpolitik. Den engelske premierminister Lloyd Georges slagord ved det britiske parlamentsvalg var, at tyskerne skulle få lov til at betale. Den franske regeringsleder, Clemenceau, stræbte efter at svække Tyskland så meget som overhovedet muligt. Landet skulle knægtes, så det ikke fremtidig kunne udgøre en fare for Frankrig. De enorme ofre i krigen måtte ikke være forgæves. Hvor Wilson havde drømt om en fredsslutning, der kunne danne grundlag for en udsoning mellem de krigsførende, blev resultatet en fred, hvor de sejrende påtvang de besejrede en fred, de opfattede som ydmygende og uretfærdig.

8. Georges Clemenceau d. 7. maj 1919:

"denne ... Versaillesfred har været alt for dyrekøbt for de her repræsenterede folk, til at vi ikke hele tiden skulle være besluttede på ved alle de midler, der står i vores magt, at opnå enhver rimelig oprejsning og erstatning, som skyldes os"

9. Præsident Wilson d. 8. januar 1918:

"Vi ønsker kun, at Tyskland blandt verdens folk – den nye verden, i hvilken vi lever – skal indtage sin plads som et ligeberettiget folk, ikke som de andre folkeslags herre"

Der førtes ingen forhandlinger med tyskerne – eller med østrigerne eller tyrkerne – om fredsslutningen. Den blev forelagt dem som et diktat d. 7. maj 1919. Blokaden mod Tyskland blev opretholdt i denne periode, hvor de sejrende magter forhandlede bag lukkede døre. Det var USAs præsident Wilson, Storbritanniens Lloyd George og Frankrigs Clemenceau, der var de centrale figurer med den italienske premierminister Orlando som en bifigur.

Versaillestraktaten

Grundlaget for fredstraktaten med Tyskland var den af tyskerne voldsomt forhadte krigsskyldparagraf, der pålagde Tyskland ansvaret for krigens udbrud. Den paragraf var begrundelsen for at påtvinge landet fredsbedingungen, som det kom til at opfatte som dybt uretfærdige. Hovedpunkterne i fredsslutningen med Tyskland var følgende:

Territoriale bestemmelser:

- Alsace-Lorraine blev afstået til Frankrig
- Områder i øst med polsk befolkningsflertal blev afstået til det genoprettede Polen
- Byen Danzig med tysk befolkning blev overdraget til Folkeforbundet. Byen skulle fungere som Polens adgang til Østersøen
- Tyskland skulle overlade sine kolonier til Folkeforbundet

Erstatningsbestemmelser:

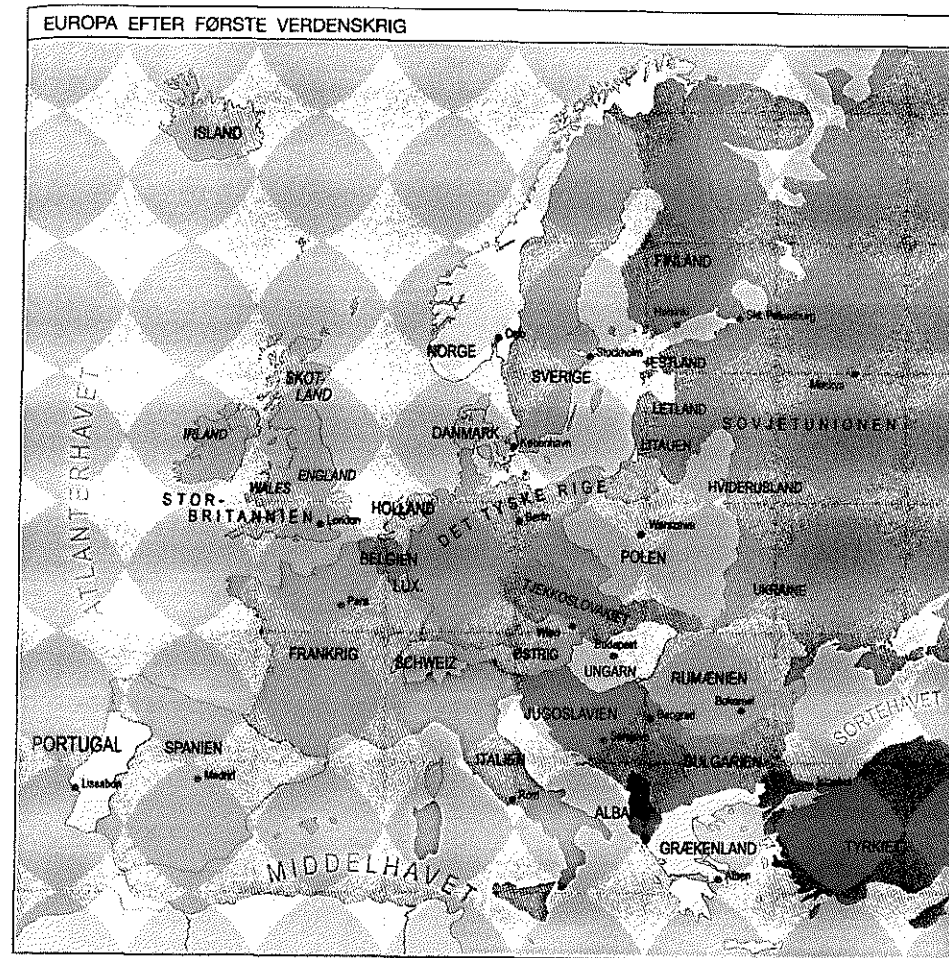
- Tysklands erstatningsforpligtelser skulle fastsættes senere af en allieret kommission. Erstatningskravet blev i 1921 opgjort til 6,6 milliarder £. (132 mia. guldmark).
- Frankrig skulle have Saar-området med dets rige kulminer i 15 år. Derefter skulle en folkeafstemning afgøre Saars tilhørsforhold.

Militære bestemmelser:

- Tysklands hær skulle begrænses til 100.000 mand
- Almindelig værnepligt blev forbudt
- Tyskland måtte ikke besidde ubåde og store krigsskibe, ej heller luftvåben, krigsgas eller kampvogne
- Tyskland måtte ikke have militær i Rhinlandet – det skulle "demilitariseres"

Mens Tyskland dog bestod som en samlet stat efter fredsslutningerne, gik det værre med Østrig-Ungarn og Tyrkiet. Wilsons 14 punkter havde i virkeligheden forudsat opløsningen af Østrig-Ungarn, og dets opløsningsproces var allerede overstået, da freden blev sluttet i 1919. Det multinationale rige opløstes i en række nationale stater: Østrig, Ungarn, Tjekkoslaviet, og andre dele af dets territorium blev indlemmet i Italien og Rumænien. Serbien, hvis konflikt med Østrig-Ungarn havde udløst verdenskrigen, fik Bosnien, Kroatien og Slovenien. På den måde fik attentatmændene fra Sarajevo 1914 deres drøm om et Storserbien opfyldt. Den nye stat kom til at hedde Jugoslavien (=Sydslavien).

Det tyrkiske imperium faldt sammen, og dets besiddelser blev gjort til mandatområder under Folkeforbundet (Syrien, Libanon, Jordan,



Palæstina, Irak). Under imperiets sammenbrud forsøgte Grækenland at erobre dele af det egentlige Tyrkiet, som havde en stor græsk befolkning. Det slog fejl, men krigen mellem Grækenland og Tyrkiet betød, at der først sluttedes en endelig fredstraktat med Tyrkiet i 1923.

Af stor betydning var det, at USA, da det kom til stykket, fralagde sig ansvaret for traktaten. Den blev ikke ratificeret (:godkendt) af den amerikanske kongres, som således underkendte deres præsident. USA faldt tilbage i en isolationistisk politik. Først i 1921 undertegnede USA og Tyskland en separat fredsaftale.

Nationalitetsprincippet og Folkeforbundet

Det historisk nye i fredsslutningerne efter Første Verdenskrig var princippet om national selvbestemmelsesret og oprettelsen af Folkeforbundet. Princippet om folkernes selvbestemmelsesret førte til et gennembrud for nationalstaternes Europa. Grænsedragningerne skulle så vidt muligt følge grænserne mellem nationerne. Det princip blev fulgt i en vis udstrækning, men ikke fuldstændigt. Staterne skulle også have grænser, der kunne forsvares, så derfor fik Tjekkoslaviet Sudeterområdet, der var befolket af 3 millioner tyskere. For at Polen kunne få en havn ved Østersøen, blev den tyske by Danzig frataget tyskerne og underlagt Folkeforbundet i økonomisk union med Polen. Det var også imod princippet om selvbestemmelsesret, at Østrig fik forbud mod at slutte sig sammen med Tyskland.

Østeuropa og Balkan var i mange områder et kludetæppe af nationaliteter, så det var meget vanskeligt, ja umuligt, at drage en "retfærdig" grænse. De store nationale mindretal gav efterfølgende anledning til voldsomme spændinger. Flertalsbefolkningen var oftest voldsomt nationalistisk og nærede mistænksomhed over for mindretallene, der ansås for ikke at være loyale statsborgere, og mindretallene følte sig undertrykt og forfulgt. I fredstraktaterne var staterne i Østeuropa og Balkan blevet forpligtet til at respektere grundlæggende rettigheder for mindretallene, og disse mindretal fik ret til at rette henvendelse til Folkeforbundet, hvis de følte sig krænket, men det var svært at få staterne til at acceptere og respektere disse forpligtelser.

10. Georges Clemenceau til den polske præsident Paderewski, 24. juni 1919:

"De områder, der nu gives til Polen og til andre stater, omfatter uundgåeligt en stor befolkning, der taler andre sprog og tilhører andre racer end det folk, de bliver sluttet sammen med. Desværre er forholdet mellem racerne belastet af mange års bittert fjendskab. ... Disse befolkningsgrupper ville lettere affinde sig med deres situation, hvis de ved, at de lige fra begyndelsen er sikret beskyttelse og tilstrækkelige garantier mod nogen fare eller uretfærdig behandling eller undertrykkelse"

Nationalitetsproblemerne påvirkede også forholdet mellem nabostater. Der var bl.a. spændinger mellem Tyskland og Tjekkoslaviet på grund af det store tyske mindretal i Tjekkoslaviet og mellem Ungarn og Rumænien på grund af det ungarske mindretal i Rumænien.

Ændringen af den dansk-tyske grænse skete efter nationalitetsprincippet, og efter en folkeafstemning i 1920 blev grænsen flyttet fra Kongeåen lidt syd for Kolding til den nuværende placering ved Kruså. Den danske konge, Christian X, overrækkes et flag fra før 1864 i anledning af genforeningen. Maleri af Hans Nicolaj Hansen.



Et andet problem var økonomisk. Det gamle Østrig-Ungarn og det russiske zarrige havde udgjort økonomiske enheder, der nu blev brudt op. Byer blev afskåret fra deres opland, havne fra deres bagland, og toldmure, handelsrestriktioner og forskellige valutaer gjorde handel mellem staterne i Øst- og Sydeuropa meget vanskelig. I krigens sidste fase havde den østrig-ungarske kejser Karl arbejdet for at opretholde kejserriget ved at lave det om til en slags forbundsstat. Det var der ingen realistisk mulighed for at få gennemført, men måske havde en sådan løsning været at foretrække? I dag ser nogle historikere det gamle dobbeltmonarki som en slags historisk parallel til den europæiske union, som man har forsøgt at opbygge i de sidste 50 år.

Genforeningen 1920

En af de mest vellykkede grænsedragninger efter nationalitetsprincippet var ændringen af den dansk-tyske grænse, der flyttedes fra Kongeåen lige syd for Kolding til sin nuværende placering nord for Flensborg. Versaillestraktaten bestemte, at der skulle afholdes en folkeafstemning i Slesvig om dets tilhørsforhold til enten Danmark eller Tyskland. Det var en bestemmelse, som helt imødekom den danske regerings ønsker. Afstemningen organiseredes således, at den nordlige del af Slesvig først stemte samlet under ét, mens den sydlige del stemte senere og således, at resultatet opgjordes sognevis. Grænsen mellem de to zoner var trukket efter dansk forslag. Afstemningen gav dansk flertal i første zone, mens der var overvældende tysk flertal i anden zone. Efter afstemningen i anden zone var der højreorienterede politiske kredse, der ønskede, at Danmark skulle søge at få Flensborg på trods af det tyske flertal der. Der iværksattes ligefrem en politisk aktion, hvor man fik kongen til at afskedige regeringen, så der kunne indsættes en ny, der ville rejse kravet over for sejrherreerne – den såkaldte "påskekrise". Aktionen måtte dog opgives, og Danmark undlod at gå imod afstemningen.

At princippet om folkelig selvbestemmelsesret blev respekteret ved den nye grænsedragning mellem Tyskland og Danmark betød, at der ikke senere for alvor opstod spændinger om grænsen.

Folkeforbundet

Noget epokegørende nyt ved Versaillestraktaten var skabelsen af en overstatslig organisation, Folkeforbundet, hvis højtflyvende mål var at erstatte lovløsheden i staternes indbyrdes forhold med en ny retsorden, overvåget af en international myndighed, nemlig Folkeforbundet. Det skulle mægle mellem stater og i yderste konsekvens standse konflikter med magt. Selve det centrale begreb var "kollektiv sikkerhed", der skulle erstatte de enkelte staters stræben efter at opnå en egen, individuel sikkerhed.

Folkeforbundet fik formelt overdraget myndigheden over de kolonier, de besejrede måtte afstå. Denne myndighed over en koloni – mandatet – blev derefter overdraget til en af de gamle kolonimagter at forvalte. Det blev tilkendegivet fra Folkeforbundet, at disse mandatområder på et tidspunkt skulle blive selvstændige stater. Dermed var der angivet en retningslinje og en forpligtelse for mandatindehaverne, og det blev markeret tydeligere, end man før havde set det, at også de sejrende magters kolonier på et tidspunkt skulle blive selvstændige. Folkeforbundet blev dog aldrig en autoritet, der modsvarede de høje mål. Allerede ved sin fødsel fik det et grundskud, da USAs kongres nægtede at lade landet træde ind som medlem. Folkeforbundet opnåede aldrig at have alle stormagter som medlemmer på én gang, og det blev således i høj

grad reduceret til at være et uforpligtende diskussionsforum. Ideen om kollektiv sikkerhed forblev en smuk drøm.

Vurderinger af Versailles-freden

Var fredsordningerne efter Første Verdenskrig vellykkede, eller lagde de grunden for nye konflikter? I denne diskussion har man især sat fokus på de betingelser, der blev påtvunget tyskerne, og her især erstatningsbestemmelserne. Diskussionen startede allerede, da fredskonferencen sluttede. Den britiske diplomat Harold Nichol森, der var medlem af den britiske forhandlingsdelegation, erklærede allerede i 1919, at traktaterne var blevet påtvunget de besejrede fjender, og at traktaterne hverken var kloge eller retfærdige.

Også den britiske økonom John Maynard Keynes var tilknyttet den britiske delegation ved fredsforhandlingerne, men forlod Versailles på grund af sin modvilje mod erstatningskravene. Han fremhævede – også offentligt – at specielt erstatningskravene mod Tyskland var urealistiske, og at de ville ramme hele Europa økonomisk, fordi erstatningsbetalingerne ville lamme tysk økonomi.

11. John Foster Dulles, medlem af den amerikanske delegation i Versailles, 1940:

"Omfanget af de erstatninger, der forlangtes af Tyskland, lagde et stort pres på international långivning. Først og fremmest af den grund var der et udstrakt sammenbrud i hele førkrigstidens handels- og investeringsmønstre. ... Erstatningsbetalingerne bidrog i vidt omfang til at skabe en tysk psykologisk tilstand, der har ændret de politiske tilstande i meget af verden".

Der var andre, der forsvarede traktaten, ikke mindst under henvisning til, at så mange europæiske folkeslag nu blev selvstændige. Winston Churchill, der havde været flådeminister under krigen, og som blev engelsk regeringsleder under Anden Verdenskrig, fremhævede de nye grænsedragninger som et af de vigtigste træk ved den nye ordning af Europa. I en bog fra 1929 hævdede han, at de var så retfærdige som tænkes kunne. "De forskellige befolkningsgruppers ønsker har sejret i helt overvældende grad".

Grundlag for nye konflikter?

Man kan hævde, at fredsordningen skabte grundlag for nye konflikter, fordi den oplevedes som blodig uret af i alt fald store dele af Tysklands befolkning, som drømte om revanche. Versaillesfreden – eller Versaillesdiktatet, som den også kaldtes i Tyskland – var

oplagt propagandamateriale for højrenationalistiske kræfter. Hertil kan man sige, at det dog i 1920'ernes økonomiske opgangstid så ud til, at tyskerne ville forsones sig med landets nye stilling i Europa, og de store erstatningskrav blev ad flere omgange sænket til et meget lavere niveau. Uden den store økonomiske krise i 1930'erne var Hitler næppe kommet til magten.

12. Den britiske historiker Ruth Henig, Versailles and after, 1984:

"Versaillestraktaten var ikke overdreven hård mod Tyskland, hverken territorielt eller økonomisk. Den fratog det omkring 13% af dets territorium ... omkring 13% af dets produktionskapacitet og omkring 7 millioner indbyggere – lidt mere end 10% af befolkningen – samt dets kolonier og store handelsskibe... Men sagen var, at det tyske folk havde forventet sejr og ikke nederlag. Det var lige så meget erkendelsen af nederlag som selve traktatbestemmelserne, som de havde så svært ved at acceptere."

De mange nationale mindretal i de nye stater var som nævnt et problem, der skabte spændinger i tyverne og trediverne. Ved fredsslutningen mellem Grækenland og Tyrkiet var deres indbyrdes mindretalsproblemer blevet løst på en meget drastisk vis ved et folkebytte, hvor 1,1 million grækere forlod tyrkisk område og rejste til Grækenland, mens 400.000 tyrkere rejste den anden vej. Men folkeforflytninger af den art havde ingen europæiske statsmænd dengang fantasi til at forestille sig gennemført i Centraleuropa. Efter Anden Verdenskrig gennemførtes derimod langt større folkeflytninger i Østeuropa (se s. 141).

13. Den engelske historiker R. J. Crampton, 1997:

"Fredstraktaterne ændrede Europakortet, men skabte derigennem mange problemer; der blev f. eks. 1.700 mil (2.700 km.) ekstra toldgrænser, der skulle kontrolleres. Ordningen varede kun 20 år og begyndte at smuldre, da Hitler invaderede Rhinlandet i 1936. Men det var ikke ordningen i Østeuropa, der var årsag til sammenbruddet. Denne ordning havde mange problematiske forhold og skabte alvorlige spændinger, men efter 1921 gik ingen østeuropæiske stater i krig med hinanden. Da krigen kom, var det ikke på grund af ustabilitet i Østeuropa."

Arbejdsspørgsmål, kapitel 2

1. Hvilke af de omtalte interessemod-sætninger mellem stormagterne er vigtigst?
2. Hvem bærer ansvaret for Første Verdenskrigs udbrud?
3. Kan citaterne nr. 3 og 4 siges at støtte Fritz Fischers tese?
4. Hvordan begrundet kejser Wilhelm og premierminister Asquith deres landes indtræden i krigen, citat 1 og 2. Er der forskel på begrundelserne?
5. Diskutér betydningen af datidens patriotisme og nationalisme, dels ved krigs-udbruddet, dels ved fredsslutningen. Inddrag citaterne 1, 6 og 10.
6. Hvorfor fik krigen på vestfronten karakter af en skyttegravskrig?
7. Da USA indtrådte i krigen, var Tysklands og Østrig-Ungarns nederlag et spørgsmål om tid. Hvordan kan man begrunde den påstand?
8. Hvorfor var det lige netop USA's præsident, der foreslog en fredsordning efter nogle overordnede retfærdighedsprincipper?
9. Hvorfor var det vanskeligt at gennemføre en fredsordning, der fuldt ud byggede på folkenes selvbestemmelsesret? Inddrag citat 8 og 9.
10. Var fredsbestemmelserne meget hårde mod Tyskland? Diskutér Ruth Henigs vurdering, citat 12.
11. "Det havde været bedre for indbyggerne i Østrig-Ungarn, hvis dobbeltmonarkiet havde overlevet". Diskutér denne påstand. Hvilken relation har den til vore dages EU-debat?
12. Skabte fredsordningen grundlag for nye konflikter?